

УДК 338.43.02:631.115.1

Г. Є. Павлова,

д. е. н., професор, декан факультету обліку і фінансів,
Дніпровський державний аграрно-економічний університетORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1400-7348>

В. Г. Лопатовський,

к. е. н., доцент, проректор з науково-педагогічної роботи,
Хмельницький національний університетORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8830-1398>

DOI: 10.32702/2306-6792.2026.2.21

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ПІД ВПЛИВОМ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ

H. Pavlova,

Doctor of Economics, Professor, Dean of the Faculty of Accounting
and Finance, Dnipro State Agrarian and Economic University

V. Lopatovskyi,

PhD in Economics, Associate Professor, Vice-Rector for Academic
and Teaching Affairs, Khmelnytskyi National University

INSTITUTIONAL SUPPORT FOR THE ECONOMIC RESILIENCE OF FARMS AMIDST WARTIME CHALLENGES

Визначено організаційно-економічні засади забезпечення стійкості фермерських господарств під впливом безпекових викликів воєнного часу. Проведено діагностику структурних трансформацій аграрного сектору, спричинених руйнуванням логістичних ланцюгів та втратою виробничих активів. Систематизовано ключові ризики господарювання: заміованість угідь, критичний кадровий дефіцит та енергетичну нестабільність. Проаналізовано ефективність діючих інструментів державного регулювання, зокрема грантових програм "єРобота", механізмів компенсації вартості розмінування та цифрових сервісів. Здійснено порівняльний аналіз систем фінансової підтримки в Україні та Європейському Союзі, що виявив необхідність гармонізації підходів до субсидування. Визначено стратегічні напрями адаптації бізнес-моделей фермерів через розвиток локальної біоенергетики та впровадження вуглецевого землеробства. Доведено, що інтеграція екологічних інновацій та перехід до європейської моделі підтримки сімейних ферм є фундаментом повоєнного відновлення галузі.

The article substantiates the organizational and economic principles of ensuring the economic resilience of farm enterprises under the influence of unprecedented security challenges of wartime. The full-scale military aggression has become a catalyst for fundamental structural changes in the agricultural sector of Ukraine, forcing producers to transform established business models. The study conducts a deep diagnosis of the state of the industry, revealing the destructive impact of the blockade of sea ports and the destruction of traditional logistics chains. It is established that the critical increase in the cost of logistics and the disparity in prices for energy carriers and fertilizers led to a catastrophic drop in the profitability of grain production. As a result, a forced structural transformation of sown areas took place: farmers massively reoriented towards high-margin oil crops (sunflower, rapeseed), which have a higher value per unit of weight and are less demanding on logistics capacity.

The research systematizes the key risks that threaten the viability of small and medium-sized agricultural businesses. The problem of mining of agricultural lands is identified as a priority challenge, withdrawing thousands of hectares from economic turnover and requiring significant financial costs for demining. The study analyzes the deepening crisis in the labor market caused by the mobilization of qualified machine operators and the migration of the rural population from frontline zones. Energy vulnerability is defined as a new critical risk factor that stimulates the search for autonomous solutions to ensure the continuity of production processes in conditions of infrastructure attacks.

Considerable attention is paid to the analysis of the transformation of the state regulation system. The effectiveness of the "Affordable Loans 5-7-9%" program as the main instrument for providing liquidity and replenishing working capital is assessed. The role of grant programs within the "eRobota" project, aimed at stimulating the creation of new gardens and greenhouses to diversify production, is characterized. The importance of the functioning of the State Agrarian Registry (DAR) as a digital ecosystem for transparent interaction between the state and the producer is emphasized. The mechanisms of state compensation for the costs of demining agricultural lands and tax benefits for territories affected by hostilities are analyzed.

A comparative analysis of the mechanisms of financial support for farmers in Ukraine and the European Union is carried out in the context of European integration processes. A significant gap in the levels of direct payments per hectare is revealed, which creates unequal competitive conditions. The study emphasizes the fundamental difference in the structure of recipients of aid: the EU Common Agricultural Policy is focused on the development of small family farms, while in Ukraine this sector requires institutional strengthening. The necessity of harmonizing domestic agricultural policy with European standards to access structural funds for post-war recovery is proven.

Strategic directions for the adaptation of business models of farms are determined. The development of bioenergy potential is proposed as a key tool for increasing economic efficiency. It is substantiated that the processing of crop waste (biomass) into solid biofuel or biogas allows ensuring energy autonomy and solving the problem of utilization. The prospects of implementing carbon farming practices are analyzed. It is proven that the integration of carbon-accumulating technologies (No-Till, Mini-Till) allows farmers not only to adapt to climate change and restore soil fertility but also to receive additional income from the sale of carbon credits on international markets. The conclusion is formulated that the synthesis of effective state support and the introduction of ecological innovations is a necessary condition for the survival and development of farming in the conditions of war and European integration.

Ключові слова: фермерські господарства, економічна стійкість, воєнний стан, державна підтримка, інституціональне регулювання, трансформація, розвиток, євроінтеграція, біоенергетика, вузлецеве землеробство.

Key words: farm enterprises, economic resilience, martial law, state support, institutional regulation, transformation, development, European integration, bioenergy, carbon farming.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Аграрний сектор є фундаментом національної економічної безпеки України в умовах глобальних викликів. Фермерські господарства відіграють ключову роль у формуванні продовольчого фонду держави. Вони забезпечують зайнятість сільського населення та підтримують соціальну інфраструктуру громад. Повномасштабна війна завдала нищівного удару по виробничому потенціалу галузі. Умови господарювання стали критично складними та непередбачуваними для більшості виробників. Забезпечення їхньої економічної стійкості вимагає негайного перегляду існуючих інституційних підходів.

Військові дії спричинили руйнування налагоджених роками логістичних ланцюгів постачання. Експорт продукції традиційними морсь-

кими шляхами суттєво ускладнився або став неможливим. Вартість пального та мінеральних добрив різко зросла через дефіцит на ринку. Рентабельність виробництва основних зернових культур знизилася до критичних показників. Значні площі сільськогосподарських угідь залишаються замінованими або забрудненими вибухонебезпечними предметами [2], [11]. Господарська діяльність у таких умовах пов'язана з надвисокими ризиками.

Фінансова спроможність малих та середніх господарств стрімко падає через касові розриви. Доступ до пільгового кредитування часто обмежений складними бюрократичними процедурами та вимогами застави. Державні програми підтримки наразі не можуть повністю покрити втрати аграріїв. Обсяги фінансування українських фермерів значно поступаються аналогічним показникам у країнах Європейського Союзу [7]. Чинна нормативно-правова база потребує подальшої гармонізації з євро-

пейськими регламентами та стандартами [5]. Це є необхідною передумовою для отримання доступу до структурних фондів відновлення.

Виживання галузі у поточній ситуації залежить від здатності до швидкої технологічної та управлінської адаптації. Перспективним напрямом є розвиток енергетичної автономії аграрних підприємств. Виробництво біопалива дозволяє зменшити витрати на енергоносії та ефективно утилізувати відходи [11]. Впровадження практик вуглецевого землеробства відкриває нові джерела доходів на міжнародних ринках [4]. Важливим внутрішнім резервом залишається трансформація особистих селянських господарств у повноцінні сімейні ферми [8], [9]. Держава має створити дієві стимули для реалізації цих змін.

Проблема інституційного забезпечення розвитку фермерства розглядалася у працях багатьох вітчизняних вчених. Науковці ґрунтовно досліджували питання інвестиційної ефективності та кооперації у довоєнний період [6], [10]. Проте фактор тривалої війни створює принципово нові виклики для аграрної політики. Існує нагальна потреба у комплексному дослідженні механізмів забезпечення економічної стійкості виробників. Необхідно обґрунтувати пріоритети державного регулювання у контексті підготовки до вступу в ЄС. Це зумовлює актуальність та своєчасність обраного напрямку дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання економічної ефективності фермерських господарств глибоко висвітлені у вітчизняній науковій літературі. Фундаментальні підходи до управління інвестиціями та стратегічного розвитку розробили М. Кропивко та М. Кісіль [6]. Загальні тенденції функціонування сектору у стабільних ринкових умовах проаналізували О. Горобченко та співавтори [3]. Проте фактор повномасштабної війни вимагає перегляду класичних моделей менеджменту. А. Бойко слушно акцентує увагу на критичному впливі невизначеності та безпекових ризиків [2]. Традиційні інструменти планування втрачають ефективність без урахування воєнних загроз. Наше дослідження поглиблює цю тезу через призму конкретних адаптаційних механізмів.

Значний масив робіт присвячено інституційній трансформації суб'єктів господарювання. М. Малік та О. Шпикуляк обґрунтували важливість переходу особистих селянських господарств у статус сімейних ферм [9]. Мето-

дичні засади організації цього процесу деталізовані у працях колективу за редакцією Ю. Лупенка [8]. Ю. Золотницька здійснила критичний аналіз нормативно-правового забезпечення державної підтримки фермерства [5]. Однак мобілізація та міграція сільського населення суттєво загальмували ці процеси. Існуючі юридичні конструкції потребують адаптації до реалій дефіциту трудових ресурсів. Ми пропонуємо розглядати інституційну підтримку як інструмент виживання, а не лише розвитку.

Сучасний науковий дискурс активно зміщується у бік пошуку альтернативних джерел дохідності. С. Лукаш та Р. Конєв дослідили можливості фінансування аграріїв у контексті євроінтеграції та доступу до фондів ЄС [7]. Екологічні та економічні переваги впровадження вуглецевого землеробства розкриті у статті М. Дубініної та Я. Тивончук [4]. І. Фурман і В. Дмитрик вказують на стратегічне значення виробництва біопалива для енергетичної автономії [11]. Утім, ці напрями часто розглядаються науковцями фрагментарно. Наше дослідження має на меті синтезувати ці підходи у єдину систему. Євроінтеграція та енергонезалежність повинні стати не окремими можливостями, а базовими елементами стратегії стійкості.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження є визначення пріоритетних організаційно-економічних підходів до забезпечення стійкості фермерських господарств в умовах безпекових загроз та євроінтеграційних змін. Досягнення мети передбачає оцінку поточних умов функціонування фермерства у 2022—2024 рр. та ідентифікацію ключових ризиків господарювання у воєнний період. Необхідно узагальнити дієвість інструментів державної фінансової підтримки та співвіднести їх із практиками Європейського Союзу. Важливим завданням є окреслення адаптаційних можливостей виробників, зокрема через розвиток біоенергетики та впровадження практик вуглецевого землеробства. За результатами аналізу сформулювати пропозиції щодо пріоритетних заходів підтримки життєздатності фермерства у воєнний час та в контексті інтеграції до ринку ЄС.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Початок повномасштабних воєнних дій став каталізатором кардинальних змін у діяльності фермерських господарств, трансформувавши усталені десятиліттями моделі агробізнесу.

Таблиця 1. STEP-аналіз зовнішнього середовища діяльності малих і середніх фермерських господарств України у 2022–2024 рр.

Складова STEP-аналізу	Ключові детермінанти та чинники впливу	Індикатори оцінювання (кількісні та якісні показники)	Прогноз впливу на економічну ефективність та стійкість господарства
S - Social (Соціальні)	Критичний дефіцит кваліфікованого персоналу та сезонних працівників; трансформація структури споживчого попиту; посилення ролі локальних ланцюгів створення вартості.	1. Рівень забезпеченості трудовими ресурсами (% вакансій). 2. Питомі витрати на оплату праці (грн/га).	Зростання операційних витрат, ризики порушення агротехнічних строків, зниження врожайності та погіршення якості продукції.
T - Technological (Технологічні)	Цифровізація адміністративних процесів та державної підтримки; імплементація систем точного землеробства та обліку ресурсів; впровадження енергоефективних технологій.	1. Рівень охоплення цифровими сервісами (% операцій/заявок). 2. Енергоємність виробництва (л/га) або рівень технологічної віддачі (т/га).	Оптимізація транзакційних витрат, зниження ресурсомісткості виробництва, підвищення продуктивності праці та загальної стійкості бізнес-моделі.
E - Economic (Економічні)	Висока волатильність цін на ринках паливно-мастильних матеріалів та добрив; обмеженість доступу до фінансового капіталу; зниження маржинальності та дефіцит ліквідності.	1. Виробнича собівартість продукції (грн/га або грн/т). 2. Коефіцієнт операційної рентабельності (%) або поточної ліквідності.	Тиск на фінансові результати, вимушене скорочення капітальних інвестицій, зростання ризику фінансової неспроможності.
P - Political (Політико-правові)	Безпекові загрози виробничій діяльності; дестабілізація експортної логістики; трансформація регуляторної політики та механізмів державної підтримки.	1. Рівень логістичних витрат та затримок (у вартісному або часовому вимірі). 2. Частка реалізації продукції через альтернативні канали збуту (%).	Втрата частини доходу через логістичні обмеження, необхідність диверсифікації ринків збуту та адаптації до нових регуляторних вимог.

Джерело: сформовано авторами.

Якщо раніше ключовим фактором при плануванні виробництва була ринкова кон'юнктура, то нині на перше місце вийшли безпекові та логістичні обмеження. Руїнування традиційних експортних шляхів через блокаду морських портів призвело не лише до фізичної неможливості вивезення продукції, але й до катастрофічного падіння внутрішніх закупівельних цін, які часто опускалися нижче рівня собівартості [2]. У такій ситуації фермери були змушені шукати нові стратегії виживання, адаптуючи структуру виробництва до реалій дорогої логістики.

Для подальшого аналізу доцільно систематизувати ключові чинники зовнішнього середовища, які у 2022–2024 рр. визначали параметри функціонування малих і середніх фермерських господарств. Узагальнення соціальних, технологічних, економічних і політичних драйверів та обмежень, а також можливі індикатори їх прояву подано в таблиці 1.

STEP-структура, подана в таблиці 1, дає змогу системно окреслити зовнішні чинники, що визначали параметри функціонування фермерських господарств у 2022–2024 рр., і конкретизувати канали їх впливу на виробничі та управлінські рішення. У подальшому ці чинники розглядаються через призму практичних адаптацій господарств, зокрема змін у структурі виробництва як відповіді на зростання логістичних витрат і загальне подорожчання ресурсів. Одним із найбільш показових проявів

такої адаптації є переорієнтація посівних площ у бік більш маржинальних культур.

Наслідком цих процесів стала виражена переорієнтація господарств із зернових культур, що мають значний валовий обсяг, на більш маржинальні олійні культури. Логіка такого рішення продиктована економічною доцільністю: висока вартість одиниці ваги олійних дозволяє нівелювати зростання транспортних витрат. Статистичні дані підтверджують цю тенденцію: у сезоні 2022/2023 років посівні площі під ріпаком зросли на 20%, а під соняшником — на 7% [2]. Варто зазначити, що така структурна перебудова супроводжувалася відмовою від ранньої закупівлі насіння та переходом до ситуативного прийняття рішень безпосередньо перед посівною кампанією, що свідчить про значне скорочення горизонту планування.

Поряд із проблемою збуту та логістики, діяльність фермерських господарств суттєво обмежується дефіцитом та подорожчанням матеріальних ресурсів. Зростання цін на паливно-мастильні матеріали та мінеральні добрива змусило аграріїв економити, спрощуючи технологічні карти вирощування. Це, своєю чергою, створює ризики зниження родючості ґрунтів та врожайності у майбутньому. Крім того, неможливість залучення достатнього обсягу обігових коштів для капітальних інвестицій призвела до замороження проєктів з оновлення технічного парку, що є критичним для підтримання конкурентоспроможності сектору [2], [11].

Ситуація ускладнюється тим, що значна частина ресурсного потенціалу галузі виявилася фізично недоступною для використання. Бойові дії та окупація територій вилучили з обігу тисячі гектарів родючих земель, а проблема замінування залишається гострою навіть після звільнення регіонів. Це не лише скорочує виробничу базу, але й вимагає колосальних витрат на обстеження та розмінування угідь, які держава намагається компенсувати через спеціальні програми підтримки [7], [11]. Втрата земельного банку та знищення інфраструктури — елеваторів, складів, техніки — поставили багато господарств на межу банкрутства.

Не менш болючим викликом для стійкості фермерства став кадровий голод, зумовлений мобілізаційними процесами та міграцією населення з прифронтових зон. Специфіка аграрного виробництва вимагає кваліфікованої праці механізаторів та агрономів, дефіцит яких неможливо швидко покрити. Це змушує керівників господарств переглядати підходи до організації праці, часто об'єднуючи зусилля та матеріальні ресурси з сусідніми підприємствами для проведення польових робіт. У цьому контексті забезпечення стійкості агробізнесу залежить від здатності до системних змін, які інтегрують технологічні рішення та гнучкі підходи до управління персоналом.

Пошук внутрішніх резервів підвищення ефективності змушує господарства переглядати підходи до управління витратами на матеріально-технічне забезпечення. В умовах диспаритету цін, коли вартість ресурсів зростає швидше за вартість продукції, фермери фокусуються на технологіях точного землеробства та ресурсозбереження. Оптимізація використання добрив та засобів захисту рослин перестала бути лише екологічним трендом і перетворилася на фінансову необхідність. Зменшення виробничих витрат дозволяє зберегти мінімальну рентабельність навіть за несприятливої ринкової кон'юнктури. Така стратегія мінімізації залежності від зовнішніх постачальників стає фундаментом економічної стійкості малого агробізнесу.

Важливим елементом цієї стратегії є забезпечення енергетичної автономії виробничих процесів, що набуло особливої актуальності на тлі атак на енергетичну інфраструктуру. Традиційна залежність від викопного палива та централізованого електропостачання створює критичні ризики для безперервності циклу робіт. Альтернативою стає використання біоенергетичного потенціалу аграрного виробництва, зокрема переробка біомаси. Рослинні залишки, соломка та відходи тваринництва розг-

лядаються тепер не як сміття, а як цінний енергетичний ресурс [11]. Власне виробництво твердого біопалива або біогазу дозволяє суттєво знизити собівартість продукції.

Впровадження біоенергетичних технологій сприяє формуванню замкненого циклу виробництва в межах одного господарства або територіальної громади. Використання відходів для генерації теплової та електричної енергії вирішує проблему їх утилізації та зменшує екологічне навантаження на довкілля. Окрім енергетичного ефекту, побічним продуктом біогазових установок є високоякісні органічні добрива. Їх внесення у ґрунт частково компенсує дефіцит дорогих мінеральних добрив та покращує структуру земель. Цей комплексний підхід підвищує конкурентоспроможність фермерської продукції за рахунок зниження її енергоємності.

Поряд із технологічною модернізацією, адаптація відбувається через диверсифікацію напрямів діяльності та пошук нових ринкових ніш. Втрата традиційних каналів збуту зернових спонукає виробників звертати увагу на нішеві культури з вищою доданою вартістю. Вирощування овочів, ягід або лікарських рослин на невеликих площах може генерувати дохід, співставний з масштабним зерновим виробництвом. Гнучкість у виборі культур дозволяє фермерам швидше реагувати на локальні запити споживачів та уникати прямої конкуренції з великими агрохолдингами [2]. Переорієнтація на внутрішній ринок стає дієвим інструментом хеджування експортних ризиків.

Реалізація зазначених змін часто вимагає фінансових та технічних ресурсів, які є недоступними для одноосібних господарств. Обмеженість власних коштів стимулює процеси горизонтальної кооперації між дрібними виробниками. Об'єднання зусиль дозволяє спільно використовувати дороговартісну техніку, формувати товарні партії для експорту та закуповувати ресурси за оптовими цінами. Спільна діяльність у формі обслуговуючих кооперативів знижує транзакційні витрати кожного окремого учасника [10]. Кооперація виступає каталізатором інноваційного розвитку, роблячи нові технології доступними для широкого кола фермерів.

Внутрішні адаптаційні заходи фермерів є необхідними, але недостатніми без системної державної підтримки. Масштаб руйнувань та фінансових втрат вимагає втручання зовнішнього регулятора для стабілізації галузі. Парадигма державного управління в умовах війни змістилася від прямих дотацій до стимулювання інвестиційних проєктів розвитку. Яскравим прикладом такої трансформації є запровад-

Таблиця 2. Систематизація ключових ризиків та інструментів адаптації фермерських господарств

Категорія ризиків	Деструктивний вплив на операційну діяльність та активи	Інструментарій адаптації та заходи державного регулювання
Логістичні та збутові	Блокування експортних каналів, критичне зростання трансакційних витрат на транспортування, втрата традиційних ринків.	Диверсифікація товарної структури (переорієнтація на високомаржинальні культури), поглиблення вертикальної інтеграції (власна переробка).
Енергетичні	Дестабілізація енергопостачання виробничих процесів, зростання енергоємності собівартості продукції.	Впровадження технологій енергетичної автономії (генерація з біомаси/відходів), децентралізація джерел енергії [11].
Виробничо-безпекові	Вилучення земельних активів з економічного обігу внаслідок мінного забруднення, фізичне знищення інфраструктури.	Використання державних компенсаторних механізмів розмінування, застосування фіскальних преференцій (земельні пільги) [5].
Фінансово-інвестиційні	Криза ліквідності, дефіцит обігового капіталу, зростання вартості позикових ресурсів.	Залучення пільгового фінансування (програми портфельних гарантій), грантова підтримка капітальних інвестицій («Робота»).
Соціально-трудова	Критичний дефіцит кваліфікованого людського капіталу внаслідок мобілізації та демографічної кризи.	Розвиток кооперації (спільне використання ресурсів), автоматизація технологічних операцій.

Джерело: сформовано авторами на основі [5, 11].

ження грантових програм для створення садів і теплиць. Цей підхід має на меті не лише підтримку виживання, а й стимулювання переходу до високомаржинального виробництва.

Практична реалізація цих ініціатив здійснюється через урядовий проєкт "єРобота". Він дозволяє залучити значні кошти для будівництва модульних теплиць або закладання нових насаджень. Обов'язковою умовою отримання гранту є створення нових робочих місць у сільській місцевості. У такий спосіб фінансова підтримка виконує подвійну функцію: економічного розвитку та соціальної стабілізації громад. Водночас вимога щодо власного співфінансування залишається викликом для знекровлених війною господарств.

Поряд із грантовими інструментами критично важливим залишається забезпечення поточної ліквідності підприємств. Програма "Доступні кредити 5-7-9%" стала основним джерелом поповнення обігових коштів для проведення посівних кампаній. Пільгові відсоткові ставки дозволяють нівелювати інфляційні ризики та закуповувати пальне й насіння. Разом із тим доступ до кредитування для дрібних фермерів часто ускладнений бюрократичними процедурами. Жорсткі вимоги банків до застави змушують державу розробляти додаткові механізми портфельних гарантій [2], [7].

Адміністративне спрощення доступу до фінансових ресурсів забезпечується функціонуванням Державного аграрного реєстру. Ця цифрова платформа виступає єдиним вікном для взаємодії між виробником та державними органами. Автоматичний обмін даними з іншими реєстрами мінімізує корупційні ризики та скорочує час розгляду заявок. Фермери отримали можливість подаватися на програми підтримки онлайн без фізичного відвідування установ. Циф-

ровізація процесів робить розподіл допомоги більш прозорим та оперативним.

Особлива увага в системі регулювання приділяється територіям, що постраждали від бойових дій. Законодавство передбачає звільнення від сплати земельного податку за заміновані або тимчасово окуповані ділянки. Держава також ініціювала програму компенсації витрат на розмінування сільськогосподарських угідь. Вона покриває значну частину вартості послуг сертифікованих операторів протимінної діяльності. Повернення цих земель в економічний обіг є пріоритетним завданням для відновлення виробничого потенціалу галузі.

Системний аналіз виявлених загроз дозволяє класифікувати їх за сферами впливу на господарську діяльність. Кожна група ризиків вимагає специфічного набору інструментів реагування. Частина заходів реалізується фермерами самостійно на рівні операційного менеджменту. Інші виклики потребують безпосереднього втручання держави через фінансові та регуляторні механізми. Структурований перелік ризиків та засобів забезпечення стійкості господарств відображено в таблиці 2.

Наведені дані демонструють комплексний характер загроз, що постали перед аграрним сектором. Найбільш критичними залишаються фінансові та безпекові чинники, які неможливо нівелювати без зовнішньої підтримки. Запропоновані інструменти наразі виконують функцію "швидкої допомоги" для збереження життєздатності бізнесу. Однак довгостроковий розвиток вимагає переходу від ситуативного реагування до стратегічного планування.

Стратегічним орієнтиром для подальшого відновлення галузі та вдосконалення системи підтримки є курс на європейську інтеграцію. Гармонізація вітчизняного законодавства зі

Спільною аграрною політикою ЄС відкриває доступ до структурних фондів післявоєнного відновлення. Проте цей процес вимагає глибокого розуміння принципів розподілу фінансових ресурсів у Європі. Європейська модель базується на дотуванні не лише виробництва, а й сталого розвитку сільських територій. Імплементация цих підходів дозволить українським фермерам отримати прогнозовані правила гри та стабільне фінансування у довгостроковій перспективі.

Аналіз фінансових інструментів виявляє суттєвий розрив у рівнях забезпечення українських та європейських виробників, який необхідно подолати. Середній розмір прямих виплат на гектар в країнах ЄС коливається в межах 250—350 євро залежно від регіону та специфіки програми. В Україні аналогічні показники державної підтримки історично не перевищували еквівалент 90—180 євро [7]. Вирівнювання цих диспропорцій є ключовим завданням переговорного процесу щодо вступу до Євросоюзу. Без паритетних умов фінансування вітчизняні господарства ризикують втратити конкурентоспроможність на спільному ринку.

Суттєві відмінності існують також в організаційній структурі аграрного сектору, яку цілеспрямовано підтримує держава. Європейська політика чітко фокусується на розвитку малих сімейних ферм, частка яких становить близько 93% від загальної кількості господарств [7]. В Україні значний обсяг продукції виробляється особистими селянськими господарствами, які часто залишаються поза межами правового поля. Трансформація цих суб'єктів у офіційні сімейні фермерські господарства є необхідною умовою для отримання європейських дотацій [8], [9]. Легалізація діяльності дозволить їм інтегруватися у цивілізовані ланцюги доданої вартості та експорту.

Інтеграція до європейського економічного простору неможлива без дотримання сучасних екологічних стандартів "Зеленого курсу". Перспективним напрямом адаптації стає впровадження моделі вуглецевого землеробства, що поєднує агрономію та екологію. Ця технологія передбачає використання методів обробітку ґрунту, які сприяють активному поглинанню та утриманню вуглецю з атмосфери. Перехід на такі практики відкриває фермерам можливість отримувати додатковий дохід від продажу вуглецевих сертифікатів. Світовий ринок вуглецевих кредитів демонструє стабільне зростання попиту на такі активи з боку промислових забруднювачів [4].

Економічна привабливість вуглецевого землеробства полягає не лише у прямих виплатах, а й у супутній оптимізації виробничих витрат.

Технології мінімального обробітку ґрунту (No-Till) суттєво зменшують споживання палива та амортизацію техніки. Збереження вологості та покращення структури ґрунтів підвищує стійкість посівів до кліматичних змін, що є критичним для південних регіонів. Поєднання екологічної відповідальності з економічною вигодою створює надійну основу для розвитку сучасного фермерства. Саме такий синергетичний підхід відповідає філософії європейського агробізнесу та вимогам часу.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Проведене дослідження підтвердило критичну вразливість організаційно-економічної моделі фермерських господарств до безпекових та логістичних викликів воєнного часу. Руйнування традиційних ланцюгів збуту змусило виробників стихійно змінювати структуру посівів на користь олійних культур. Ця вимушена трансформація дозволила зберегти мінімальну ліквідність підприємств, але посилила ризики виснаження ґрунтів. Діагностика поточного стану галузі свідчить про неможливість подальшого розвитку виключно на ринкових засадах саморегулювання без зовнішньої підтримки.

Аналіз діючих інструментів державного регулювання виявив суттєвий дисбаланс між потребами аграріїв та наявними фінансовими ресурсами. Програми пільгового кредитування та гранти "єРобота" виконують функцію оперативної стабілізації, проте поступаються європейським практикам за обсягами фінансування. Середній рівень виплат на гектар в Україні залишається значно нижчим за показники країн Європейського Союзу. Гармонізація цих параметрів є необхідною передумовою для повноцінної інтеграції вітчизняного агросектору до спільного європейського ринку та доступу до структурних фондів.

Забезпечення економічної стійкості господарств у довгостроковій перспективі вимагає впровадження технологічних інновацій та досягнення енергетичної автономії. Виробництво біопалива з відходів сільського господарства дозволяє знизити залежність від зовнішніх енергоносіїв та оптимізувати виробничі витрати. Перспективним напрямом диверсифікації доходів визначено перехід до моделі вуглецевого землеробства. Цей підхід поєднує екологічну відповідальність із можливістю отримання додаткового прибутку від торгівлі вуглецевими сертифікатами.

Реалізація окреслених пріоритетів потребує вдосконалення інституційного забезпечення діяльності малих виробників на законодавчо-

му рівні. Державна політика має стимулювати трансформацію особистих селянських господарств у офіційно зареєстровані сімейні ферми. Це дозволить легалізувати їхню діяльність та включити до загальнонаціональних програм відновлення. Важливим елементом стратегії є подальша цифровізація адміністративних послуг через Держаний аграрний реєстр для прозорого розподілу ресурсів.

Література:

1. Danda R. R. Innovations in agricultural machinery: Assessing the impact of advanced technologies on farm efficiency. *Journal of Artificial Intelligence and Big Data*. 2023. 3 (1). P. 29—48. DOI: 10.31586/jaibd.2022.1156.
2. Бойко Л. О. Виклики та проблеми фермерських господарств у період невизначеності. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління. 2024. № 11. DOI: 10.54929/2786-5738-2024-11-04-02.
3. Горобченко О. А., Олійник Т. Г., Гапоненко М. С. Фермерство України: тенденції та перспективи розвитку. *Modern Economics*. 2020. № 21. С. 66—71. DOI: 10.31521/modecon.V21(2020)-10.
4. Дубініна М. В., Тивончук Я. А. Фінансові переваги вуглецевого землеробства: аналіз для фермерських господарств. *Modern Economics*. 2024. № 48. С. 23-30. DOI: 10.31521/modecon.V48(2024)-03.
5. Золотницька Ю. В. Нормативно-правове забезпечення державної підтримки сімейного фермерства в Україні. *Modern Economics*. 2025. № 50. С. 75—82. DOI: 10.31521/modecon.V50(2025)-10.
6. Кропивко М. Ф., Кісіль М. І. Теоретичні засади і методичні підходи до формування стратегії управління ефективністю інвестицій фермерського господарства. *Економіка АПК*. 2021. № 1. С. 6—14. DOI: 10.32317/2221-1055.202101006.
7. Лукаш С. М., Конєв Р. Фінансова підтримка фермерських господарств в Україні в контексті підготовки до європейської інтеграції. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 68. С. 699—705. DOI: 10.32782/2524-0072/2024-68-179.
8. Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. та ін. Організація сімейних фермерських господарств: метод. рек. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2020. 92 с.
9. Малік М., Шпикуляк О., Мамчур В. Реалізація цілей сталого розвитку України в контексті трансформації особистих селянських господарств у сімейні фермерські. *Виклики часу*. 2020. С. 21—31. DOI: 10.37100/2616-7689/2020/7(26)/3.
10. Марків Г., Содома Р. Аналіз концепції розвитку фермерських господарств та сільсь-

когосподарської кооперації на 2018—2020 роки. *Аграрна економіка*. 2018. Т. 11, № 3—4. С. 129—136. DOI: 10.31734/agrarecon2018.03.129.

11. Фурман І., Дмитрик В. Державне регулювання розвитку фермерських господарств в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2024. № 63. DOI: 10.32782/2524-0072/2024-63-25.

References:

1. Danda, R.R. (2023), "Innovations in agricultural machinery: Assessing the impact of advanced technologies on farm efficiency", *Journal of Artificial Intelligence and Big Data*, vol. 3(1), pp. 29—48.
 2. Boiko, L.O. (2024), "Challenges and problems of farms in the period of uncertainty", *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriya: ekonomika ta upravlinnia*, vol. 11.
 3. Horobchenko, O.A., Oliinyk, T.H. and Haponenko, M.S. (2020), "Farming in Ukraine: trends and prospects of development", *Modern Economics*, vol. 21, pp. 66-71.
 4. Dubinina, M.V. and Tyvonchuk, Ya.A. (2024), "Financial advantages of carbon farming: analysis for farms", *Modern Economics*, vol. 48, pp. 23—30.
 5. Zolotnytska, Yu.V. (2025), "Regulatory and legal support for state support of family farming in Ukraine", *Modern Economics*, vol. 50, pp. 75—82.
 6. Kropyvko, M.F. and Kisil, M.I. (2021), "Theoretical principles and methodological approaches to forming a strategy for managing the efficiency of investments of a farm", *Ekonomika APK*, vol. 1, pp. 6—14.
 7. Lukash, S.M. and Koniev, R. (2024), "Financial support for farms in Ukraine in the context of preparation for European integration", *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 68, pp. 699—705.
 8. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Y., Shpykuliak, O.H. et al. (2020), *Orhanizatsiia simeinykh fermerskykh hospodarstv* [Organization of family farms], NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine.
 9. Malik, M., Shpykuliak, O. and Mamchur, V. (2020), "Implementation of sustainable development goals of Ukraine in the context of the transformation of personal peasant households into family farms", *Vyklyky chasu*, pp. 21—31.
 10. Markiv, H. and Sodoma, R. (2018), "Analysis of the concept of development of farms and agricultural cooperation for 2018—2020", *Ahrarna ekonomika*, vol. 11, no. 3—4, pp. 129—136.
 11. Furman, I. and Dmytryk, V. (2024), "State regulation of the development of farms under martial law", *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 63.
- Стаття надійшла до редакції 09.01.2026 р.*